

deze nieuwe biografie haar als een zwakke figuur afbeeldt, die eerder het symbool van de macht was dan de macht zelf. Met veel bewijsmateriaal, kritische zin en een sterke overtuigingskracht toont Janse aan dat de politieke en economische belangen van facties en edelen uit Jacoba's entourage haar vaak motiveerden om bepaalde beslissingen te nemen of te bekrachtigen – zij vonden als het ware in de gravin de rechtvaardiging van hun belangenbehartiging. Enkele voorbeelden. Janse zoekt de verklaring voor de vlucht van Jacoba uit Gent in 1425 (na een gevangenschap door Filips de Goede) niet in het onverzettelijke karakter van een vrijgevochten vrouw, maar in de partijstrijd in Holland (de machtsgreep van de Hoeken); het huwelijk met Humphrey (hertog van Gloucester) in 1422 is in Janses ogen dan weer geen daad van liefde, maar makkelijk te kaderen in de groeiende internationale spanningen van het moment, met name de zoektocht van de Engelse koning naar steun op het vasteland; het huwelijk van Jacoba met Frank van Borssele heeft misschien meer met liefde van doen, aldus de biograaf, maar het was ongetwijfeld evenzeer een koele berekening van een gravin die haar erflanden was kwijtgeraakt en op zoek was naar financiële zekerheid, enzovoort. De eigen keuzevrijheid van Jacoba is in Janses boek geen leidmotief meer voor haar politieke handelen; de gravin wordt er een eerder willoze speelbal van omringende edelen, de hertog van Bourgondië, en vooral van haar moeder (Margaretha, de dochter van de Bourgondische hertog Filips de Stoute) die, meer dan aanvankelijk gedacht, een beslissende invloed lijkt te hebben uitgeoefend op de grillige levensloop van haar dochter. Bovendien ontkracht de Leidse historicus eveneens een andere hardnekkige legende, namelijk dat Jacoba een clandestien huwelijk was aangegaan met Frank van Borssele in 1432 – een vermeend huwelijk waarin voorgangers van Janse hét bewijs hadden gevonden voor de geëmancipeerde persoonlijkheid van de vrouw. Kortom, de titel die Janse het boek meegaf, verklaart zijn positie ten opzichte van Jacoba. Hij ziet haar als een pion, en verkiest dit beeld boven dat

van een vrouw wiens eigenzinnige karakter de geschiedenis van de Nederlanden heeft beïnvloed – een standpunt dat de historische werkelijkheid wellicht het dichtst benadert.

JELLE HAEMERS,
K.U. LEUVEN

Wubs-Mrozewicz, Justyna, *Traders, Ties and Tensions: The Interaction of Lübeckers, Overijsslers and Hollanders in Late Medieval Bergen*

(Dissertatie Groningen 2008, Groninger Hanze studies 3; Hilversum: Verloren, 2008, 282 blz., ISBN 978 90 8704 041 3).

De Noorse stad Bergen was in de late middeleeuwen het centrum van de handel in stokvis en *klipfisk*, gedroogde kabeljauwachtigen. De export van de zeer goed houdbare stokvis was grotendeels in de handen van kooplieden uit de Noord-Duitse Hanzesteden, met Lübeck voorop. Zij voerden broodgranen aan die in het bergachtige Noorwegen niet voldoende konden worden verbouwd en daardoor wisten zij gunstige handelsvoorwaarden van de Noorse koningen te verkrijgen. Ze stichten er, net als in Brugge, Londen en Novgorod, een permanente handelsnederzetting of *kontor*, die in Bergen *Tyske Bryggen* (Duitse haven of aanlegsteiger) werd genoemd. De stokvis trok niet alleen Noord-Duitsers, maar ook kooplieden uit het huidige Nederland. Handelaren uit de Overstichtse Hanzesteden Deventer en Kampen en vanaf ongeveer 1470 ook Zwollenaren bezochten de Noorse stad. De Overijsselaars maakten vanaf het midden van de vijftiende eeuw deel uit van de hanzeatische *kontor*-gemeenschap. Daarnaast kwamen rond 1430-1440 ook Hollanders op de stokvis af. Deze 'Nederlandse' aanwezigheid wordt in veel overzichtswerken over de Hanze wel routineus in een enkel zinnetje vermeld, maar het onderwerp is gek genoeg nooit onderwerp van uitgebreide studie geweest, zeker niet vanuit Nederlands perspectief.

Het proefschrift van Justyna Wubs-Mrozewicz brengt daar verandering in. In *Traders, Ties and Tensions* bestudeert zij de verhoudingen tussen Overijsselaars, Hollanders, en de Lübeckse Hanze-kooplieden die het Bergense kontor domineerden. Het raamwerk voor de analyse van die verhoudingen is een *ingroup-outgroup*-model. Dit model stelt haar in staat om de interactie tussen de groepen kooplieden nader te classificeren. Het draait daarbij om de vraag of de groepen elkaar beschouwden als onderdeel van één en dezelfde belangengemeenschap (*ingroup*) of juist niet (*outgroup*). Wubs-Mrozewicz toetst het model door vrijwel alle aspecten van het leven binnen de koopliedengemeenschappen tegen het licht te houden. In de hoofdstukken 1 en 2 staan respectievelijk handelspolitiek en de verwerving van handelsvoorrechten en privileges door de diverse koopliedengroepen centraal. Vervolgens komen de bestuurlijke en organisatorische kenmerken van het kontor (hoofdstuk 3), de wijze van vestiging van kooplieden in Bergen (hoofdstuk 4), en de manieren van groepsregulering en conflictoplossing binnen én tussen de koopliedengroepen (hoofdstukken 5 en 7) aan bod. De goederenuitwisseling zelf, toch de primaire reden voor buitenlandse handelaren om zich in Bergen te vestigen, wordt uiteraard ook behandeld, maar pas in hoofdstuk 6. Dat is mijns inziens wat te laat; het hoofdstuk had beter in het eerste deel van het proefschrift gepast.

Deze aanpak levert veel op, niet in de laatste plaats omdat Wubs-Mrozewicz het Noors beheerst. Zij kan daardoor de hele Noorse historiografie confronteren met zowel Duitse als Nederlandse literatuur, wat gek genoeg niet heel gebruikelijk is in het onderzoek naar het Bergense kontor. De confrontatie levert in vrijwel ieder hoofdstuk nieuwe invalshoeken en aanscherping van bestaande theses op. Een mooi voorbeeld daarvan is hoofdstuk 4 over de vestigingsplaats van de verschillende koopliedengroepen. De auteur laat daarin zien dat de hanzeatische vestiging zich vanouds concentreerde in *Bryggen*, maar dat er in de bestaande historiografie vaak aan voorbij

wordt gegaan dat de Duitse kooplieden ook elders in de stad panden betrokken wanneer dat zo uitkwam. Ook Overijsselse kooplieden richtten hun handelsverblijven zowel in *Bryggen* als daarbuiten in, soms in eendrachtige samenwerking met hun Noord-Duitse kontor-collega's. Hollanders hebben zich echter nooit in *Bryggen* gevestigd, maar wel in het stadsdeel Stranden, aan de andere kant van de baai.

De vestigingspolitiek blijkt kenmerkend te zijn voor de verhoudingen tussen de onderzochte groepen handelaren in Bergen. De relatie tussen Lübeckers en Overijsselaars werd gekenmerkt door vreedzame co-existentie en samenwerking wanneer de gezamenlijke handelsbelangen moesten worden verdedigd, bijvoorbeeld tegenover de Noorse koningen of de inheemse Bergense kooplieden. Hollanders behoorden nadrukkelijk niet tot deze *ingroup*. Op alle onderzochte terreinen blijken zij een zelfstandig opererende groep. Toch ontpopten de Hollanders zich niet tot de tegenstanders van de Hanzeaten, hoewel de oudere historiografie Holland en Hanze vaak als ervijanden afschildert. De Hollandse concurrentie in Bergen was te marginaal om Lübeck c.s. te verontrusten. Datzelfde gold ook voor de Overijsselaars, al werden zij door hun Noord-Duitse collega's wel scherp in de gaten gehouden. Overijsselse acties die zouden indruisen tegen de kontor-regelgeving riepen geregeld protest op, vooral de praktijk om goederen in Hollandse schepen te laten vervoeren. De Overijsselaars voelden zich door dergelijke terechtwijzingen gedegradeerd tot een soort tweederangs kontor-leden, een *outgroup* dus. De grieven culmineerden in 1468 in een grootschaliger *clash* tussen de Overijsselaars en het kontor die tot 1477 zou duren. Veel historici typeren de relaties tussen de Overijsselaars en de overige Hanzeaten op basis van dit conflict als moeizaam en gespannen, maar dat is zwaar overtrokken, zo blijkt uit deze studie. Dergelijke conflicten kwamen vaker voor tussen Hanzeaten, niet alleen in Bergen, maar eigenlijk overal waar de stedenbond belangen had. Veel van deze conflicten werden uiteindelijk in der

minne geschikt en daarna was het *business as usual*. Het geschil van 1468-1477 was daarop geen uitzondering.

In haar analyses valt Wubs-Mrozewicz telkens terug op het *ingroup-outgroup*-model. In sommige hoofdstukken helpt het model inderdaad de interne en externe relaties van de koopliedengroepen helder te definiëren, maar in andere gevallen voegt het niet veel toe. Dat bijvoorbeeld Hollanders in Bergen een *outgroup* vormden, is gezien hun rechtspositie en optreden zo duidelijk dat een theoretische duiding daarvan wat gekunsteld aan doet. Door de sterke methodologische inslag leest het proefschrift ook niet zo heel vlot. Bovendien is Wubs-Mrozewicz erg sterk op de casus Bergen gericht en heeft ze daardoor wat weinig aandacht voor ontwikkelingen daarbuiten. Zo had ze de vergelijking van Bergen met de hanzeatische kantoren in Brugge, Novgorod en Londen wat grondiger kunnen uitwerken. Ook besteedt ze weinig aandacht aan de manier waarop politieke en commerciële verhoudingen tussen Holland en het Oversticht zich buiten Bergen ontwikkelden; de eventuele impact van veranderingen aan het 'thuisfront' komt nauwelijks ter sprake.

Deze opmerkingen doen echter geen afbreuk aan de grote verdiensten van dit proefschrift. *Traders, Ties and Tensions* is een boek dat in algemene zin inspiratie biedt voor de studie naar de interactie tussen internationale koopliedengemeenschappen en meer in het bijzonder een nieuw ijkpunt is in de geschiedschrijving over de Hanze in Noorwegen waar geen onderzoeker omheen zal kunnen.

JOB WESTSTRATE,
RIJKSUNIVERSITEIT GRONINGEN

Nieuwe geschiedenis

Thomas, Werner, Stols, Eddy (eds.), ***Een wereld op papier. Zuid-Nederlandse boeken, prenten en kaarten in het Spaanse en Portugese wereldrijk (16de-18de eeuw)*** (Leuven, Den Haag: Acco, 2009, 479 blz., ISBN 978 90 334 7418 7).

Deze door Eddy Stols en Werner Thomas uitgegeven bundel artikelen kent een duidelijk heden, verleden en toekomst. De actuele aanleiding voor het ontstaan van het boek was de tentoonstelling in het Antwerpse museum Plantin-Moretus over Antwerpse boeken en prenten in de wereld. Het vormt echter ook een logisch vervolg op de tentoonstelling in hetzelfde museum uit 1991 over Plantin en de Iberische wereld, die destijds eveneens werd bekroond met een mooi boek. Verder terug in de tijd komen we uit bij het bibliografische en historische werk van Jean Peeters-Fontainas over de Spaanse drukken in de Nederlanden en dat van Leon Voet over Plantin. De bundel van Stols en Thomas kan dus voortbouwen op een lange onderzoekstraditie en omvangrijk bibliografisch voorwerk. Dat wil echter geenszins zeggen dat de mogelijkheden van het onderwerp zijn uitgeput. Zowel in het museum als aan de universiteit van Leuven zijn nieuwe projecten aan de gang die voor chronologische en geografische uitbreiding van het terrein zorgen. Zo werkt men in het museum aan bibliografieën over de achttiende-eeuwse boekproductie en Werner Thomas heeft in Leuven een omvangrijk project lopen waarbij de betekenis van het Zuid-Nederlandse boek voor Latijns-Amerika wordt bestudeerd in de periode 1500-1800. Hiervoor onderzoekt men vooral bibliotheken en archieven in landen als Mexico en Peru. De ambitie is zelfs om dit project later uit te breiden tot Azië. In de slotzin van de inleiding nemen de uitgevers al een voorschot op de toekomstige conclusie 'dat de Zuidelijke Nederlanden na de sluiting van de Schelde zich niet opsloten in een steriele wereld van rooms-katholieke devotie, die in schril contrast zou gestaan hebben met het dynamisme van het